

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.8:159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/15>

Губа Н.О.

Запорізький національний університет

ДОВІРА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті вивчено проблему взаємовідносин викладача та здобувача вищої освіти. Наголошено, що довіра є ключовим чинником успішної взаємодії, яка сприяє ефективному навчальному процесу та гармонійному розвитку особистості. Розкрито, що довіра задовольняє базові потреби людини, забезпечуючи відчуття безпеки і психологічного комфорту, що є фундаментом для формування здорових міжособистісних відносин. Це дозволяє зближуватися учасникам взаємодії та визначає їхню поведінку у спілкуванні, створюючи сприятливу соціально-психологічну атмосферу у закладах вищої освіти. Такі умови допомагають здобувачам долати критичне ставлення до себе, розвивати впевненість у власних силах та формувати позитивну самооцінку.

Наголошено, що високий рівень довіри між учасниками освітнього процесу покращує комунікацію та узгодження інтенцій, що, своєю чергою, сприяє ініціативності, соціальній сміливості та емпатії здобувачів. Дослідження підтверджують, що довіра полегшує прийняття рішень у складних ситуаціях, зменшує конфліктність та підозрілість, що позитивно впливає на психологічне благополуччя. Зазначено, що на ранніх етапах навчання довіра з боку викладачів особливо важлива для розвитку та успішного навчання здобувачів, оскільки вона підтримує їхню мотивацію, стимулює до активного отримання знань та саморозвитку.

Показано, що встановлення довірчих відносин сприяє ефективному вирішенню навчальних завдань, набуттю професійних навичок та їх успішному застосуванню у різних життєвих ситуаціях. Це забезпечує не лише академічний успіх, а й розвиток соціальних компетенцій, які є важливими для майбутньої професійної діяльності здобувачів. Підкреслено, що довіра між викладачем та здобувачем є основою для створення особливого та підтримуючого освітнього середовища, яке сприяє розвитку творчого потенціалу та формуванню гармонійної особистості. Обґрунтовано, що довіра є фундаментальною для досягнення успіху у вищій освіті та всебічного розвитку особистості, що підкреслює її важливість у сучасних освітніх процесах.

Ключові слова: довіра, викладач закладу вищої освіти, здобувач вищої освіти, міжособистісна довіра, довіра до себе, взаємодія, юнацький вік, локус контролю, самореалізація.

Постановка проблеми. Проблема ефективної взаємодії між викладачами закладів вищої освіти (ЗВО) та здобувачами вищої освіти є досить актуальною і ставить перед викладачами завдання пошуку нових, ефективних способів цієї взаємодії. Сучасна концепція такої співпраці передбачає формування довірчих відносин між учасниками навчального процесу у ЗВО, що дозволяє удосконалити процес отримання знань, умінь, професійних навичок відповідно до сучасних вимог суспільства.

У сучасному навчальному процесі в ЗВО разом з необхідністю підготовки висококваліфікованого фахівця-професіонала, на передній план висувається завдання формування психологічно гармонійної та культурної особистості, яка може успішно орієнтуватися та функціонувати в сучасних вітчизняних і зарубіжних соціумах. У такому контексті вивчення довіри до викладача як складової частини навчальної культури і самосвідомості української молоді є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання довіри висвітлені у роботах науковців Ж. Вірної [3], Г. Чайки [13], П. Штомпки [17], в яких розглядаються різні підходи до вивчення довіри як психологічного явища. Фундатор соціологічної теорії довіри П. Штомпка [17], поняття «довіра» розглядає як очікування від партнера в діях, які відбуваються у ситуаціях невизначеності, з впевненістю, що його реакції будуть корисними для людини; тобто робиться ставка на партнера в надії на його прийнятні дії стосовно нас.

Вплив довіри на відносини між різними поколіннями досліджували Н. Василець [2], І. Пивоварчик [12], С. Ситнік [12]. Згідно з поглядами І. Пивоварчик [12] та С. Ситнік [12], довірчі стосунки передбачають психологічну готовність до вияву довіри. Чим сильніша довіра, тим ближче люди досягають одне до одного і менше відчують психологічну відстань між собою.

Українські дослідники В. Петренко, О. Савченко, А. Тімакова розглядають довіру як інтегральне соціально-психологічне явище, та відокремлюють такі її аспекти [11]:

- позитивні очікування щодо взаємодії;
- відчуття безпеки та комфорту під час взаємодії;
- сформована готовність до взаємодії;
- очікування майбутніх вигід від контакту.

Варто зазначити, що в цьому підході розрізняються очікування від самого процесу взаємодії та від отриманих результатів. Саме таке формулювання проблеми включає специфічні аспекти оцінки того, як інформаційний вплив діє на уявлення та переконання молодих людей, зокрема через це можна зрозуміти важливість ролі інформаційних потоків у формуванні їхнього світогляду та знань, завдяки яким, зазначає Ж. Вірна [3], суспільство поповниться більш інформованими громадянами, які розумітимуть свої права і обов'язки та матимуть здатність сприяти розвитку демократичної та правової держави. Важливо врахувати, що дослідження цієї проблеми в умовах війни робить її ще більш актуальною.

Аналіз впливу довіри на взаємодію між викладачами та здобувачами у закладах вищої освіти здійснено в роботах С. Ворожбит [4] та О. Лашко [8]. Але вимоги сьогодення потребують більш детального розгляду механізмів, впливів та чинників, що сприяють виникненню довірчих відносин між учасниками навчального процесу у ЗВО.

Метою статті є презентація результатів теоретичного вивчення довіри як чинника, ефективної

взаємодії викладач та здобувача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Довіра завжди відігравала важливу роль у житті суспільства та його інституціях протягом всієї історії та у різних культурах. Вона є ключовим феноменом, що присутній у всіх аспектах соціального життя.

Довіра задовольняє базові потреби людини, забезпечуючи відчуття безпеки та психологічного комфорту при спілкуванні зі світом навколо.

Взаємна довіра відіграє ключову роль у взаємодії між людьми, зближуючи їх, тоді як відсутність довіри робить їх відділеними одне від одного. Таким чином, рівень довіри до оточення і до самого себе визначає, як особистість веде себе у взаємодії з іншими людьми. Дослідники довіри стверджують – якщо людина довіряє оточенню і собі однаково, це сприяє стійкості особистості та впевненості у власних діях (О. Бойчук [1], Н. Василець [2]). Можна узагальнити: коли довіра до оточення переважає, особистість частіше пристосовується до нього. А коли переважає довіра до себе, можуть виникати конфлікти з іншими, але це також може сприяти творчій активності.

Досліджуючи феномен довіри з психологічного погляду, Т. Куриленко [7] фокусується на тому, як люди реагують на позитивні або негативні вчинки в процесі міжособистісної взаємодії. Авторка вважає, що довіра існує у внутрішньому просторі особистості і виявляється зовні у взаємодії з іншими, що зв'язує людину з оточуючим світом. Т. Куриленко [7] підкреслює, що довіра є установкою, очікуванням та вибіркоким ставленням до інших людей, а також готовністю приймати і передавати особисту інформацію. Таким чином, можна довіру пов'язати з почуттям особистої безпеки.

Довіра до світу, міжособистісна довіра, довіра до себе і переконання в доброзичливості та розумності оточуючого світу, а також у власній гідності – саме це, на думку Г. Чайки [13], і є підтримка рис, що сприяють успішному протистоянню складностям у сучасних життєвих обставинах: стійкість, позитивне відношення до себе, використання адаптивних стратегій для подолання труднощів. Відмітимо, що зазначені характеристики сприяють успішному подоланню стресових ситуацій, викликаних зовнішніми подіями, а також сприяють успішній адаптації здобувачів до нових умов. Це в свою чергу сприяє виникненню взаємної довіри між здобувачами та викладачами.

Як вже зазначалось, найпоширенішою формою взаємодії у закладі вищої освіти є спілкування, яке

ґрунтується на довірі; таке спілкування є не тільки способом отримання інформації, а й можливістю саморозкриття. О. Дубініна [6] підкреслює, що довіра, вимогливість і повага є невід'ємними ознаками процесу професійної підготовки майбутніх фахівців загалом, важливими характеристиками міжособистісного спілкування, міжгрупової взаємодії.

У своїх дослідженнях з адаптації здобувачів-першокурсників у закладі вищої освіти С. Ворожбит [4] стверджує, що довіра грає ключову роль у цьому процесі, об'єднуючи особистість здобувача і нове соціальне оточення у ЗВО, створюючи сприятливу адаптивну соціально-психологічну атмосферу. Таким чином, адаптація всіх учасників освітнього процесу залежить від взаємної довіри, що виражається в міжособистісних відносинах і сприяє узгодженню інтенцій між ними.

Досліджуючи особистісну детермінацію довіри у юнацькому віці, Н. Шевченко [15] відзначає, що здобувачі часто критично ставляться до себе і прагнуть розвивати своє «Я», але їм бракує віри у свої здібності, сили та самостійність. Вони приписують відповідальність за життєві події та результати діяльності, включаючи навчальну, як власним діям, так і зовнішнім чинникам, залежно від ситуації. Їх мотивація може бути спрямована як на досягнення успіху, так і на уникнення невдач, і вони віддають перевагу завданням середньої складності. Таким чином, чим більше здобувачі орієнтовані на досягнення успіху, тим краще вони усвідомлюють власну цінність і можливості. Розвиток викладачем навичок постановки реальних цілей і акцент на досягненні успіху сприяють зміцненню довіри до себе у здобувачів, впевненості у власних силах та віри у свою ефективність.

Дослідження, проведені науковцями [5; 14; 15], показують, що більшість здобувачів не довіряють іншим людям, з підозрою ставляться до нових ідей і вважають, що пропозиції зазвичай вигідні лише їх авторам, а не їм самим. Лише третина опитаних повністю або частково вірять, що більшості людей можна довіряти, оскільки ті прагнуть бути чесними та діють із альтруїстичних міркувань. Аналіз показав, що рівень довіри до людей у студентському віці пов'язаний з упевненістю, ініціативністю, соціальною сміливістю, емпатією, схильністю до компромісу або уникнення конфліктів, а також з пріоритетом доброзичливих стосунків. Водночас довіра негативно корелює з конкуренцією та співпрацею у конфліктах і підозрілим ставленням до інших. Порівняння груп здобувачів, які дові-

ряють людям, і тих, хто не довіряє, показало, що перші більш здатні ухвалювати рішення в складних ситуаціях, сміливіше обирають альтернативи поведінки завдяки позитивній оцінці свого потенціалу, частіше виявляють емоційну чуйність до переживань інших, краще розуміють мотиви їхньої поведінки, прагнуть до спілкування та створення теплих, емоційно значущих відносин. Вони налаштовані на доброзичливі стосунки, не розчаровані в людях і тому не виявляють підозрливості, схильні знаходити компромісні рішення або уникати конфліктів.

Нездатність здобувача встановлювати довірчі відносини з викладачем або іншими учасниками навчального процесу може стати перешкодою для ефективної групової взаємодії, що, в свою чергу, заважає досягненню значущих і корисних змін у психіці та поведінці. Відсутність довіри до себе, що виражається у вигляді нестабільної самооцінки або зниженої здатності долати фрустрацію, особливо на стадії орієнтації та залежності, може створювати труднощі для формування емоційно збалансованої взаємодії [16].

Такі дані частково підтверджують висновки, зроблені Г. Чуйко та Я. Чаплак [14], і свідчать про те, що люди значно більше довіряють веселим, емпатійним, сміливим та відкритим особам, особливо коли існує спільність інтересів між довірцем і тим, кому довіряють. Натомість, недовіру викликають розважливі та недоброзичливі люди, поведінка яких виявляє підозрливості. Варто відзначити, що автори досліджень не розглядають міжособистісну довіру як сталу рису особистості, а радше як процесуальну характеристику учасника взаємодії, яка залежить від певних дій і поведінки партнера. У понятті довіри вони бачать ставлення до іншої людини як до такої, яка заслуговує на очікування, що вона надасть перевагу співпраці та відносинам, навіть якщо існує можливість, що вона може зашкодити; це включає віру в надійність, відповідальність і готовність людини виконувати свої обіцянки, дані партнеру у спілкуванні.

Встановлено [4], що показники довіри не мають зв'язку з показниками залежності та консерватизму. Це свідчить про те, що різні форми довіри більшості здобувачів вищої освіти не містять аспектів покірності, схильності поступатися, самоосуду за невдачі, пошуку підтримки у сильнішій особі (властивості залежності), а також не пов'язані зі стійкістю або змінністю поглядів, підозрливостю до нових ідей та думок авторитетів, толерантністю до незручностей і критичними

установками. Однак, посилаючись на результати досліджень О. Савченко, В. Петренко, А. Тімакової [11], рівень довіри до світу має обернено пропорційний зв'язок зі скептицизмом, що означає: здобувачі, які довіряють світу, не схильні до критичного оцінювання інших, сумнівів, підозрливості, відчуження або закритості в контактах. Це дозволяє припустити, що довіра до світу у здобувачів вищої освіти виражається в некритичному та відкритому ставленні до людей, зокрема до викладачів, відсутності страхів і побоювань щодо того, як їх сприймають інші. Рівні довіри до себе та до інших мають прямий кореляційний зв'язок із конформізмом. Отже, здобувачі, які довіряють собі та іншим, менш схильні чинити опір думкам інших, особливо групи. Вони можуть проявляти тривожність, слухняність і навіть безпорадність у складних ситуаціях, виявляти готовність прислухатися до порад, проявляти довірливість у стосунках і захоплюватися певними особистостями та їхніми поглядами. Це дозволяє охарактеризувати позицію здобувачів із високим рівнем довіри до себе та до інших як сприйнятливую, податливу та орієнтовану на партнера по взаємодії, в тому числі й на викладача.

Розвиток і становлення особистості в юнацькому віці, коли навчання у ЗВО найчастіше припадає на цей період, значно впливають на формування здатності регулювати діяльність, відповідальність і усвідомленість власних дій, що, як стверджує О. Лашко [8], впливає на прояв соціальної довіри. Такі молоді люди більше орієнтовані на власні сили та розум, менш схильні шукати схвалення оточуючих, а отже, більш незалежні від зовнішніх обставин, які можуть обмежувати їхній розвиток. Згідно з О. Петрик щодо особливостей навчальної діяльності, здобувачі, у яких достатньо сформована саморегуляція та оптимальний рівень довіри, орієнтовані на внутрішній локус контролю і досягнення власних цілей, включаючи навчальні цілі [10]. Вони планують свої дії, беруть на себе відповідальність за успіхи та невдачі. В юнацькому віці, зазвичай, властивий середній рівень довіри до інших, середній рівень міжособистісної та соціальної довіри, а також середній рівень психологічного благополуччя за показником позитивних стосунків з іншими. Припускаємо, що цей віковий період є особливо чутливим до впливу довіри з боку викладачів, наставників і тренерів. З віком підвищується ступінь автономності, незалежності, самодостатності та орієнтованості на своє «Я»; потреба в емоційному зв'язку зі старшими й зовнішніх оцінках поведінки слаб-

шає, що призводить до зменшення впливу стосунків з викладачами на психологічне самопочуття. З часом відбувається критичне переосмислення ролі викладача у навчальній діяльності, що є причиною зниження рівня визнання та врахування їх вимог і настанов.

Висновки. Теоретичний аналіз засвідчив, що довіра як ключовий чинник успішної взаємодії між викладачем і здобувачем вищої освіти є важливою передумовою для організації ефективного навчального процесу, досягнення високого рівня знань та розвитку гармонійної особистості.

Вказано, що довіра є важливим феноменом, що відіграє ключову роль у всіх аспектах соціального життя, задовольняючи базові потреби людини та забезпечуючи відчуття безпеки і психологічного комфорту. Вона сприяє зближенню людей, зменшуючи психологічну відстань між ними, і визначає поведінку особистості у взаємодії з іншими.

Продемонстровано, що довіра між викладачами та здобувачами вищої освіти створює сприятливу соціально-психологічну атмосферу у ЗВО. Вона допомагає здобувачам долати критичне ставлення до себе та сприяє розвитку їх впевненості у власних силах. Довіра між учасниками освітнього процесу, зокрема між здобувачами та викладачами, покращує взаємодію та узгодження інтенцій. Здобувачі, які орієнтовані на досягнення успіху і мають високий рівень довіри, краще адаптуються до нових умов, проявляють ініціативність, соціальну сміливість та емпатію. Дослідження показують, що високий рівень довіри сприяє прийняттю рішень у складних ситуаціях, зменшує конфліктність та підозрливість, а також покращує психологічне благополуччя. З віком здобувачі стають більш автономними, але на ранніх етапах навчання довіра з боку викладачів відіграє важливу роль у їхньому розвитку та самопочутті.

Встановлення довірчих відносин дозволяє здобувачам ефективніше вирішувати навчальні завдання, отримувати професійні навички і використовувати їх у вирішенні різних життєвих ситуацій.

Перспективи подальшого дослідження довіри як чинника ефективної взаємодії між викладачами та здобувачами вищої освіти вбачається в аналізі довгострокових ефектів довіри на академічні успіхи та особистісний розвиток. Подальші дослідження у зазначених напрямках дозволяють глибше зрозуміти механізми формування довіри та її вплив на ефективність взаємодії у вищій освіті, а також сприяти розробці практичних рекомендацій для підвищення якості навчального процесу.

Список літератури:

1. Бойчук О. Сучасні психолого-педагогічні вимоги до викладача вищого медичного навчального закладу. *Освітологічний дискурс*, 2018, № 1-2 (20-21). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.168>
2. Василюк Н.М. Довіра як підґрунтя толерантності у психолого-педагогічній взаємодії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2012. № 1. С. 114–121.
3. Вірна Ж.П. (2023). Інформаційна довіра до влади як виховна проєкція в умовах війни. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 2. No. 3. С. 14–22. URL: <https://isg-journal.com/isjel/issue/view/36>
4. Ворожбит С.А. Методично-теоретичний підхід до аналізу та розробки концептуальних задач робочої програми емпіричного дослідження почуття довіри як чинника соціально-психологічної адаптації студентів. *Проблеми сучасної психології*, 2010. В. 7. С. 127–139.
5. Губа Н.О. Міжособистісна довіра: сутність, види та функції. *Слобожанський науковий вісник*. Серія Психологія, випуск 1, 2024. С. 33–37. DOI <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.6>
6. Дубініна О. М. Довіра та вимогливість суб'єктів педагогічної взаємодії як специфіка математичної підготовки студентів за напрямом «Програмна інженерія». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2014. Вип. 38(91). С. 509–515. URI: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2014/38/72.pdf>
7. Куриленко Т. Довіра як соціальний феномен. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*, 2024. 3(1). С. 20–26. URL: <https://isg-journal.com/isjpp/>
8. Лашко О.В. Психологічні чинники розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету: дис. ... канд.психол.наук: 19.00.07. Київ, 2021. 291 с.
9. Олійник (Хлинстева) О. Як авторитет і довіра впливають на тих, хто перебуває під наглядом викладача, шляхи формування авторитету. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. С. 343–347. URI: https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=2420
10. Петрик О.В. Довіра як прояв соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог, 2017. Вип. 5. С. 120–129.
11. Савченко О. В., Петренко В. В., Тімакова А. В. «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрійченко): українськомовна адаптація, валідизація та стандартизація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія Психологія, вип. 5, 2022. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.3>
12. Ситнік С.В., Пивоварчик І.М. Довіра до людей та її прояв у міжособистісній взаємодії, *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права* № 5, 2021. С. 59–65. DOI <https://doi.org/10.51547/prp.dp.ua/2021.5.9>
13. Чайка Г.В. Довіра і характеристики, що сприяють успішному переживанню травматичних ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Випуск 1. 2023. С. 13–19. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-1-2>
14. Чуйко Г.В., Чаплак Я.В. Міжособистісна довіра як передумова партнерських стосунків між людьми. *Психологічний часопис / за ред. С.Д. Максименка*. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка, 2020. № 1. Вип. 6. С. 29–39. DOI: 10.31108/1.2020.6.1.
15. Шевченко Н., Кузьмич О., Гмиріна О. Особистісна детермінація довіри до себе в юнацькому віці. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2024. № 11. С. 123–145. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-11-7>
16. Яновська С. Г., Туренко Р. Л., Яновська Ю. Є. Феномен довіри між суб'єктами освітнього процесу у ВНЗ. 2017. URI: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/159/250>
17. Sztompka P. Trust: A Sociological Theory. Cambridge. UK: Cambridge University Press, 2008. 228 p.

Guba N.O. TRUST AS A FACTOR OF EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN TEACHER AND STUDENT OF HIGHER EDUCATION

The article analyzes the problem of the relationship between a teacher and a student of higher education, emphasizing that trust is a key factor in successful interaction, which contributes to an effective educational process and harmonious personality development. Trust satisfies basic human needs, providing a sense of security and psychological comfort, which is the foundation for the formation of healthy interpersonal relationships. This allows interaction participants to get closer and determines their behavior in communication, creating a favorable social and psychological atmosphere in institutions of higher education. Such conditions help achievers to overcome a critical attitude towards themselves, develop confidence in their own abilities and form a positive self-esteem.

It has been theoretically proven that a high level of trust between the participants of the educational process improves communication and agreement of intentions, which, in turn, promotes initiative, social courage and empathy of students. Research confirms that trust facilitates decision-making in difficult situations, reduces conflict and suspicion, which has a positive effect on psychological well-being. It is noted that at the early stages of education, trust from teachers is especially important for the development and successful education of students, as it supports their motivation, stimulates active acquisition of knowledge and self-development.

It has been proven that the establishment of trusting relationships contributes to the effective solution of educational tasks, the acquisition of professional skills and their successful application in various life situations. This ensures not only academic success, but also the development of social competences, which are important for the future professional activities of the students. Trust between the teacher and the student is the basis for creating a special and supportive educational environment that promotes the development of creative potential and the formation of a harmonious personality. Trust is fundamental to achieving success in higher education and comprehensive personal development, which underlines its importance in modern educational processes.

Key words: *trust, teachers of a higher education institution, students of higher education, interpersonal trust, self-confidence, interaction, youth, locus of control, self-realization.*